

на всіх зібраннях, куди примусово згнали людей, заявляли про своє велике бажання пізнати “чудову країну Німеччину” і закликали ровесників наслідувати їх приклад.

На одній із таких розіграних акцій, яка проводилася у селі Мотрунках, не втримався місцевий юнак Михайло Олійник. Він привселюдно заявив, що виступи привезених молодиків є брехливою агітацією, що на всіх, хто поїде в Німеччину, чекає рабська праця, і залишив зібрання. А наступного дня у поліцейському супроводі його було доставлено у старокостянтинівське гестапо. Там Михайло Олійник загинув від жорстоких катувань.

Не добившись добровільності виїзду в Німеччину, окупанти негайно приступили до примусового вивезення людей. Силами поліцаїв молодь забирали з домівок, вилувлювали в клубах, на базарах і під дулами автоматів відправляли на залізничні станції. Дійсно, дорога в Німеччину для всіх була безплатною, але в брудних товарних вагонах, із закрученими дротом дверима та загратованими віконцями-продухами. Таким чином з Красилівщини на каторжні роботи було відправлено 1936 чоловік і з Антонінщини — 4885.

Про нестерпні муки, бідкування і страждання невольників свідчать лише окремі листи та листівки, які надійшли до рідних і близьких.

Великою тугою зболеного серця за рідним краєм та родиною переповнені рядочки гіркої сповіді про своє життя Юстини Рибко, яку одержала її сестра Оксана з села Мончинці. Закінчуючи лист, та з болем у душі повідомляла, що на швидке повернення додому вона втратила надію, бо “сюди ворота широкі, а назад — вузьенькі”.

Зі сльозами на очах читали у сім’ї Олександра Клим’юка з села Яворівці лист дочки, яка знемагала на чужині від важкої праці на німецького бауера: “Вожу сіно, 15 гектарів берегів косити. І все це на мої руки. Встаю в три ранку, лягаю в дванадцять ночі”.

Переповнений відчаю лист молоді літами та зістареної неволею і непосильним для жіночих рук трудом Ольги прийшов у село Веселівку її батькам Пендичукам: “Того, як живу, нікому не бажаю. Ой, мамо, матусенько, щоб ти мене була лучше на цвинтар випровадила, а не сюди”.

Багато красилівчан, не корячись німецькій неволі, робили спроби втікати або включались у боротьбу з експлуататорами, за що платили дуже дорогою ціною. Їх катували, відправляли в концтабори, позбавляли життя. За наявними документами чи свідченнями очевидців понад 250 колишніх жителів району вбито, розстріляно, спалено в крематоріях та печах концтаборів, померло від виснажливої роботи, нещасних випадків, голоду та хвороб.

Підпільна група оstarбайтерів одного з цехів військового заводу в Мюнхені у відповідь на знущання адміністрації підприємства і наглядачів вирішила висадити приміщення цеху в повітря. Непомітно для заводської охорони вдалося розмістити у визначеному місці вибухівку. Залишилось лише приладнати детонатор, за що взявся колишній житель села Баглайок 55-річний Никифор Полюк. (Під час служби в армії він набув спеціальність мінера). Допомогати йому погодились односельці Василь Гончарук та Іван Полюк. Та, коли затіяне наближалося до завершення, плани дій групи підпільників німцям виказав поляк, член цієї групи.

Всю відповідальність за організацію і підготовку диверсії на заводі баглаєцька трійка взяла на себе. Після тортур, які випало їм перенести, всіх трьох спалили живими.

Не повернувшись до рідних домівок у село Федорівку Роман Зарицький та його двоюрідний брат Дмитро Лящук, які працювали на заводі по виробництву снарядів у місті Рибніці. За непокору обох спалили у заводській печі.

Весною 1944 року від перевтоми на копанні окопів біля міста Любека не зміг продовжувати роботу колишній житель села Севрюки Іван Іщук. Він знесилено приліг на сиру землю, не зміг підвестися і на окрик охоронця.

Тоді на нього нацькували вівчарку, яка розшматувала нещасну жертву. А його односельця Дмитра Гринюка за спробу втечі з концтабору в місті Бухольці посадили в одиночну камеру, а потім стратили. У цьому ж таборі загинули також Сава Харчук і Юрій Гаврих, родом з села Севрюки, Петро Коверзюк і Василь Данилюк з Решнівки.

Живими були кинуті у печі газових камер і крематоріїв концтаборів Іван Момот з села Трудове, жителі села Якимівці Василь Домбрівський і Василь Кравчук, замучено в концтаборах Матхаузені, Дахау, Бухенвальді заслужнянців Феодосія Коцюка, Івана Кравчука, Марію Майстрик, Кирила Сича, розстріляно на чужині Онисія Зубка з села Глібки, Петра Красницького, Олександра Семенюка та Івана Мельника із Великих Зозулинців.

За неповними даними сільських рад більше сотні красилівчан повернулися з німецької каторги покаліченими і померли вдома.

Велика Вітчизняна війна досить згубно позначилася на демографічному стані району. В окремих селах, враховуючи загиблих на фронтах, розстріляних і закатованих окупантами і тих, що не повернулися з німецької неволі, кількість населення зменшилась майже на половину. А по району на кінець 1945 року нараховувалося населення менше, ніж було на 1 січня 1941 року, на 29,5 відсотка.

Про жертви фашистського терору й до цього часу засвідчують дві братські могили біля манівецького лісу і одна — на полі за східною околицею села Росолівці, в яких поховано понад три тисячі розстріляних євреїв. Збереглися поховання невинних жертв на старих кладовищах у селах Кузьмин, Радісне, Великі Зозулинці, Корчівка, Велика Медведівка, Щиборівка, Западінці, Антоніни, Гриценки, в інших населених пунктах району.

У червні 1944 року районною комісією по встановленню і розслідуванню злочинів німецько-фашистських окупантів та їх прибічників було виявлено три могили розстріляних мирних громадян в урочищі “Вовча Гора”, в Антонінському лісопарку і одну могилу на цвинтарі села Орлинці.

У райцентрах та в селах Красилівщини на меморіалах, пам’ятниках та обелісках встановлено гранітні плити з викарбованими іменами жертв фашистського терору. Хоча у тих списках значаться далеко не всі громадяни району, розстріляні і закатовані окупантами та їх прислужниками.

Казимир Меленчук

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Державний архів Хмельницької області (ДАХМО), ф. 805, оп. 1, спр. 8, арк. 2, 163.

ДАХМО, ф. 863, оп. 2, спр. 38, арк. 47-48; спр. 44, арк. 121—126.

Історія міст і сіл Української РСР в двадцяти шести томах. Хмельницька область. — К.: Інститут історії Академії наук УРСР. 1971. С. 369—375.

Поділля у Великій Вітчизняній війні (1941—1945 рр.). Збірник документів і матеріалів. Львів, “Каменяр”, 1969, 415 с.

“Книга Пам’яті України. Хмельницька область”, Т. 4, Хмельницький, “Поділля”. — С. 310—315.